

реформаторськи налаштованому генсеку ООН Антоніу Гутеррішу не дали змоги провести навіть 10 % змін, які він планував, прийшовши на цю посаду. Найімовірніше, час на здійснення поступових обережних реформ вже минув. Ба більше, наразі міжнародні організації бояться не тільки кризи і нових викликів, а й обмеження фінансування на своє існування.

Розмова про те, що буде після епідемії, доречна, бо при всіх апокаліптичних розмовах мине і ця пандемія, адже напис на перстні царя Соломона є аксіоматичним: *«Все пройшло, і це пройде!»*. Втім, можливо і таке, що цей час прийде, проте нас він вже не застане. «Коронавірусна криза» може призвести до глобальних геополітичних змін. Проте можна сподіватися, що «коронавірусне» перезавантаження міжнародних відносин відбудеться саме на ліберально-демократичних засадах. І хоча зараз солідарність під загрозою, традиційна демократія, плюралістична система завжди більш функціональні, ніж диктатура. Але, врешті-решт, ми будемо жити в глобальному, об'єднаному світі, і цифровізація неминуче завершить цей процес.

Отже, «коронавірусна криза» може привести до глобальних змін у міжнародних відносинах. Втім, наразі недостатньо емпіричного матеріалу для ґрунтовних прогнозів. Проте можна сподіватися, що «коронавірусне» перезавантаження світової політики відбудеться саме на ліберально-демократичних засадах.

Джерела та література

1. Габер Є. Поствірусна дипломатія: як сучасні технології та карантин змінюють міжнародні відносини.

URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/04/23/7109048/>

2. Короткий Т., Хендель Н. Основні тенденції та прогнози SARS-COV-2, міжнародні відносини та міжнародне право.

URL: <https://ukrainepravo.com/scientificthought/naukova-dumka/osnovni-tendentsiyi-ta-prognozy-sars-cov-2-mizhnarodnividnosyny-ta-mizhnarodne-pravo/>

3. Schneier B. How Hackers and Spies Could Sabotage the Coronavirus Fight. URL: <https://foreignpolicy.com/2020/02/28/hackers-spies-coronavirus-espionage/>

Бойко Юлія

Донецький національний університет імені Василя Стуса

БОРОТЬБА З ЕПІДЕМІЯМИ В СТАРОДАВНЬОМУ ЄГИПТІ

Анотація. Тези присвячені дослідженню методів боротьби зі спалахами інфекційних захворювань в Стародавньому Єгипті. Висвітлено історію найбільших епідемій, проаналізовано роль магичних ритуалів та поклоніння богам у боротьбі з хворобами, шляхи зупинення розповсюдження захворювань, які застосовувалися.

Ключові слова: епідемія, чума, медицина Стародавнього Єгипту.

Abstract. *Theses are assigned to the last years of the methods of fighting against the sleepers of the infectious diseases in the Ancient Egypt. The history of the greatest episodes is seen, the role of magical rituals is analyzed, the worship of the gods in the struggle with the ailments, the paths of the development of the disease, which are stagnant.*

Keywords: *epidemic, plague, medicine of Ancient Egypt.*

Медицина Стародавнього Єгипту була передовою для свого часу, здійснила значний вплив на становлення медицини Стародавньої Греції – попередниці сучасної наукової медицини. З огляду на це науковий інтерес становить дослідження історії епідемій в Стародавньому Єгипті та методи боротьби з ними.

Свідчення про єгипетську медицину містяться у давньоєгипетських папірусах. Відомо понад 1 200 медичних текстів різної давнини і змісту, які датуються приблизно 1900–1250 рр. до н. е. Папірус Еберса є своєрідною терапевтичною енциклопедією, а папірус Е. Сміта – хірургічним довідником, у якому описано 48 випадків із хірургічної практики. Важливим джерелом для дослідження епідемій Стародавнього Єгипту є написи і малюнки на каміннях, пам'ятниках, гробницях; поховання [1, с. 52, 59].

Серед різноманітних захворювань, які єгиптяни розрізняли, були так звані ааа – невиліковні хвороби, найстрашніші це ааа Хонсу: рак, проказа та чума. Рак намагалися лікувати хірургічним методом, проказу не лікували, її природу не розуміли. Хворих на лепру зазвичай ізолювали, зокрема збереглися відомості про спеціальне місце Аварнеї в північно-західній частині дельти Нілу [5; 3, с. 19].

Чума приходила в Єгипет неодноразово, найстрашніший приклад – це епоха Аменхотепа III – доба піднесення, проте розквіт тісно був пов'язаний з торгівлею, а отже з кораблями та відповідно щурами, які є основним джерелом і резервуаром.

Чума в Стародавньому Єгипті вражала найбільше воїнство, жерців та митців, усі ці групи проживали щільно. Зокрема, після чуми за період правління Аменхотепа III у Фівах відзначався занепад мистецтва, доводилося завозити художників з інших регіонів, щоб відновити мистецьку школу. Інакше сьогодні дивляться на історію ремісницького поселення Дейр-ель-Медіна, жителі якого працювали над створенням храмів Долини Царів і Долини Цариць у «місті мертвих». У поселенні сталася пожежа, і якщо раніше вважалося, що це був нещасний випадок, сьогодні археологічні дані вказують на те, що будинки були спалені навмисно, ймовірно через хворобу.

Єгиптологи припускають, що спалах чуми був і у палаці Аменхотепа III у Фівах, оскільки з невідомих причин палац з часом був покинутий й побудований новий. Багато дослідників пов'язували будівництво нового палацу в Малькаті зі святкуваннями обновилення сил царя в єгипетському релігійному каноні, з іншого боку йде зміна палацу на берегах річки на будівлю фактично в пустелі. Варто зазначити, що чумна бактерія добре приживається у чорних щурів, які живуть біля берегів Ніла, і, навпаки, гризуни, які проживають в пустелі, менш

вразливі до цієї бактерії. Вчені також припускають, що чума могла прийти згодом і у палац в Малькаті, оскільки з невідомих причин він був знищений.

За епоху Аменхотепа III є чумні погребіння, зокрема у 2009 р. в Долині Царів знайшли колективне погребіння принців та принцес, біля погано забальзамованих тіл були знайдені бирки, які зазвичай клали до простих селян, або рабів, це вказує на поспішність створення гробниці. Дослідники припускають, що принци та принцеси могли загинути через чуму [6, с. 36–37].

Під час правління наступника Аменхотепа III – Ехнатона була зафіксована епідемія невідомої інфекційної хвороби – бубонної чуми, поліомієліту або грипу. Єгиптолог Захі Хавасс припустив, що такою епідемією могла бути чума, оскільки під час розкопок в Амарні (Ахетатоні) – столиці при Ехнатоні, були виявлені сліди цієї хвороби. Поширеність небезпечного захворювання, ймовірно, вплинула на ту швидкість, з якою Ахетатон був покинутий, а також те, чому наступні покоління єгиптян рахували, що боги відвернулися від царів Амарни [4].

У Стародавньому Єгипті були спалахи віспи, на що вказує мумія Рамзеса V, яка зберігається в Каїрському єгипетському музеї, на обличчі фараона помітні сліди пустул. Природу віспи не розуміли і переважно намагалися вирішували проблему саме розповсюдження хвороби. Згідно з документами, що збереглися, сучасники Рамзеса V настільки злякалися хвороби царя, що після його погребіння Долину Царів закрили на декілька місяців навіть для варти [7, с. 273].

Грецький історик Фулідід припускав, що так звана «Афінська чума», яка спустошила Афіни на другий рік Пелопоннеської війни (430 р. до н. е.). прийшла з території Єгипту. «Афінська чума», найімовірніше, була черевним тифом, кіром або віспою [2, с. 92–93].

Намагання зрозуміти природу невиліковних, на думку єгиптян, захворювань та пошуки лікування були тісно пов'язані з ритуалами та поклонінням богам. Медицина Стародавнього Єгипту була тісно пов'язана з магією. В класичній єгипетській медицині 2/3 рецептів – це медикаментозне або хірургічне лікування та 1/3 – магічне лікування.

Під час епідемій зверталися до Сехмет – богині гніву, війни, владичиці чуми, невиліковних захворювань, епідемій та медицини, яка зображувалася у вигляді жінки з головою левиці. Вона наводила шефшефіт – панічний страх й керувала ниру – всеохоплюючим жахом. Богиня Сехмет мала іадед, тобто гнівну силу, яка охоплювала насіння – причини болі, захворювань та епідемій. І залежно від волі богині якісь насіння проростали протягом року, а якісь – ні. Вважалося, що певний об'єм іадед давався на певний рік. Кожного дня, зранку та після полудня під час молитви, в єгипетських храмах богиню вмовляли не проявляти свою іадед двічі. В останню ніч старого року вважалося, що Сехмет злиться і викреслює зі списків тих, хто має померти наступного року. Для того, щоб цьому запобігти, робили спеціальні пов'язки з тканини чи папірусу. В середині фрагмента тканини писалося заклинання, і цей фрагмент або пов'язувався на шії людини, яка була вразлива, або поміщався в золотий циліндр. Єгиптяни спеціальними пожертвами намагалися умиловити павіанів (в їхньому образі були Шу – бог повітря та Тод – бог магії та мудрості),

які крутили список папірусу з іменами живих перед Сехмет, якщо бабуїнів задобрити, то вони будуть крутити список швидко, і богиня не зможе закреслити ім'я тої або іншої людини.

Самій Сехмет в останній день року також підносили пожертви: чаші-ченеф з мертвими білими гусками, круглі горщики ну з вином, або пивом, яке було пофарбоване в червоний колір, м'ясо, зокрема передню ногу бика. Богиня Сехмет – це люта форма богині-матері, і вона не посилає хвороби на той народ, який не провинився. Саме тому важливим було підношення клепсидру – годинника. Ритуал означав, що хаос кінцевий, світовий порядок всесильний, і за гнівом завжди йде милість. Єгиптяни також вірили, що музика, танці та аромати (застосовували традиційні ладан та мірра) зможуть заспокоїти богиню. Окрім умиротворення, зверталися до літанії – прославлення богині в різних іменах.

За часів Аменхотепа було неймовірне шанування богині Сехмет, нараховується близько 900 зображень богині, різноманітних статуй, які знаходилися на території священних храмів та заупокійного храму Аменхотепа III. Ця цифра є неостаточною, оскільки розкопки храму фараона досі тривають.

Окрім Сехмет, також поклонялися Хонсу – богу Місяця та невиліковних захворювань. Вважали, що він не мертвий і не живий та харчується хлібом з тіл людських під час епідемій. Проте припускалося, що саме він може полегшити перебіг невиліковної хвороби або навіть вилікувати людину [6, с. 42–43; 7, с. 270].

Отже, в Стародавньому Єгипті неодноразово спалахували епідемії інфекційних захворювань. Незважаючи на розвиток медицини та науки, проти більшості інфекційних хвороб не існувало медикаментозного лікування, саме тому зверталися до магії, ритуалів, поклоніння та умиротворення богів. Водночас археологічні дані вказують на те, що стародавні єгиптяни розуміли шляхи розповсюдження хвороб, вони покидали та знищували палаци, поселення, міста під час спалахів, ізолювали хворих та усвідомлювали, що тіла померлих хворих також становлять небезпеку й потребують спішного поховання.

Джерела та література

1. Білоус В. І., Білоус В. В. Історія медицини і лікувального мистецтва. Чернівці, 2019. 284 с.
2. Бодров А. История эпидемий: от черной чумы до COVID-19. Москва, 2020. 272 с.
3. Верхратський С. А. Історія медицини. Київ: Здоров'я, 2011. 352 с.
4. Эхнатон (Аменхотеп IV). URL: <https://egyptopedia.info/e/1583-ekhnaton-amenkhotep-iv>
5. Ancient Egyptian Medicine. URL: <https://www.crystalinks.com/egyptmedicine.html>
6. Kozloff A. Bubonic Plague During the Reign of Amenhotep III. *KMT*. 17(3). 2006. P. 36–46.
7. Panagiotakopulu E. Pharaonic Egypt and the Origins of Plague. *Journal of Bugeography*. 31(2). 2004. P 269–275.